

HUQUQIY ONG DEFORMATSIYASINING IJTIMOY SHARTLARI

NDKTU akademik litseyi o'qituvchilari
Norbekov Ahmadjon Norbekovich
Haitov Feruz Rahmatillo o'g'li
NDKTU akademik litseyi o'quvchisi
Norbekova Dinora Ashur qizi

Annotatsiya: *ushbu maqolada huquqiy ong deformatsiyasining ijtimoiy shartlari kengroq yoritib berilgan.*

Kalit so'zlar: *huquqiy ong, deformatsiya, nigilizm, mafkura, adolatsizlik, volyuntarizm, totalitarizm.*

Destruktivlikning mafkuraviy jihatdan aniqlangan shakli sifatida nigilizm masalasini ko'tarish ushbu hodisaning kelib chiqishi va rivojlanishini talqin qilishda noan'anaviy yondashuv bilan bog'liq.

Bizning fikrimizcha, nigilizm o'ziga xos, nazariy jihatdan asosli, destruktivlikning hosilasidir. U shaxsning ijtimoiy shartli salbiy faoliyati bilan ma'lum bir mafkuraviy tizim o'rtasidagi munosabat natijasidir. Faqatgina shaxsning sof shaxsiy buzg'unchi tajribalari va harakatlari ommaviy xususiyatga ega bo'lgan va aniq ifodalangan siyosiy yo'nalishga ega bo'lgan taqdirdagina, ular o'z mohiyatiga ko'ra nigilistik, ya'ni buzg'unchi xususiyatga ega bo'ladi.

Ushbu tadqiqotda nigilizm destruktivlikning o'ziga xos ko'rinishlaridan biri sifatida ko'rib chiqilib, u ozmi-ko'pmi aniq ifodalangan g'oyaviy-siyosiy pozitsiyaning mavjudligi bilan tavsiflanadi. Ijtimoiy boy davlat sifatida nigilizm mafkuraviy asosga ega bo'lib, odatda insoniyat mavjudligining an'anaviy qadriyatlarini yo'q qilishga qaratilgan muayyan siyosiy konturlarni olishga qodir bo'ladi.

Jamiyatning muvaffaqiyatli huquqiy rivojlanishi, o'z navbatida, har bir shaxsning yuridik ahamiyatga molik bo'lgan vaziyatlarda o'zini huquqqa muvofiq tutishiga, har kim erkin, etuk va sog'lom huquqiy ongga ega bo'lishiga hamda shu asosda tegishli g'oyaviy va mafkuraviy fazilatlarni tarbiyalashga, mustahkamlashga va asrashga bog'liq ekanligini qayd etish lozim. Buning uchun shaxs tegishli huquqiy mezonlar doirasida erkin bo'lishi va zarur xulq-atvor variantini (turini) mustaqil tanlash imkoniyatiga ega bo'lishi talab etiladi. Zero, qonunlarga erkin rioya qilingan taqdirdagina shaxsning ijtimoiy huquqiy faolligi, ma'naviy qadr-qimmati,

“INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2024”

huquqiy ongi namoyon bo'ladi¹. Huquqiy ong insonga xos ma'naviy fazilat bo'lib, uning butun hayoti mobaynida, barcha xatti-harakatlarida, kundalik faoliyatida ishtirok etadi hamda o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Taniqli rus olimi Ivan Ilin to'g'ri ta'kidlaganidek, “huquqiy ongga ega bo'lmagan insonning o'zi yo'q, ammo ko'pchilik huquqni mensimaydiganlar, tartibsiz, aynigan yoki yovvoyilashgan huquqiy ongga ega bo'lgan kimsalar bor. Huquqiy ong insonga xuddi ma'naviy a'zo singari xamisha zarurdir”². Darhaqiqat, huquqiy ong insonga uning butun hayoti mobaynida hamrohlik qiladi. Inson hatto salbiy xatti-harakatlar (huquqbuzarlik, jinoyat) sodir etgan taqdirda ham unda muayyan huquqiy ong ishtirok etadi.

Huquqiy ongning boshqa salbiy o'zgarishlari mohiyat va mazmunini aniqlash uchun avvalo, «huquqiy ong» tushunchasining yuridik tabiatini aniqlashtirib olish zarur.

Ayrim huquqshunos olimlar huquqiy ong tushunchasiga huquq normalarini ham kiritadilar. Ularning fikricha, huquq normalari huquqiy ongning shakllangan elementlaridir. Shubhasiz, normativ xususiyat – huquqiy ong sifati tavsifida eng muhim jihat hisoblanadi. Ayni chog'da u, ijtimoiy munosabatlarning (huquqiy munosabatlarning) alohida turi sifatida tushuniladi. Shu jihatdan olganda, huquq va huquqiy ongning o'zaro aloqadorligi murakkab xususiyatga egadir³.

Huquqiy ong huquqdan oldin yuradi, negaki huquq o'zida jamiyatda mavjud bo'lgan qarashlar va yo'l-yo'riqlarni ifodalaydi. Boshqa tomondan, muayyan jamiyatda amal qilayotgan huquq tizimi huquqiy ongga ta'sir ko'rsatuvchi eng muhim omil sifatida maydonga chiqadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlarining amal qilishi, ularning qo'llanilishi va ularga rioya etilishi fuqarolarning huquqiy ongi darajasiga bevosita bog'liq. Binobarin, huquq tizimining sifati huquqiy munosabatlar xususiyati va mazmuniga ham, fuqarolar huquqiy ongi, huquqiy madaniyati darajasiga ham ta'sir ko'rsatadi.

Yuqorida ta'kidlanganidek, huquqiy ong shaxsning nafaqat ijobiy, sa'y - harakatlarida, balki uning nomaqbul, xato, g'ayri-qonuniy xatti - harakatlarida ham namoyon bo'ladi. Biroq oxirgisi buzilgan, deformatsiyalashgan (lotincha deformatio – o'zgarish, zavol topish⁴) huquqiy ongning ifodalanishidir. Demak, huquqiy ong – yuridik ahamiyatli xulq-atvorning ichki, shaxsiy regulyatori bo'lib, u ham ijobiy, ham salbiy yo'nalishda namoyon bo'lishi mumkin. Biroq huquqiy ong shaxs va

¹ Qarang: Obshaya teoriya gosudarstva i prava. Akademicheskii kurs. T.2. – M., 1998. – S. 378.

² Qarang: Ilin I.A. Sobraniye sochineniy. T.1. – M., 1993. – S. 224.

³ Problemi obshey teorii prava i gosudarstva. / Otv. red. Prof. V.S.Nersesyans. – M., 2001. – S. 387.

⁴ O'zbek tilining izohli lug'ati. – Moskva: «Rus tili» nashriyoti, 1981. – B.222.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2024"

jamiyat hayot-faoliyatining zaruriy shakli sifatida doimo o'zining ijobiy variantida ro'yobga chiqishi mo'ljal qilinadi⁵.

Taassufki, har doim ham huquqiy ong istalgan ijobiy ko'rinishda shakllanavermaydi. Aksariyat hollarda jamiyat rivojidadagi turg'unlik, iqtisodiy qiyinchiliklar, inqirozli holatlar yoki davlat boshqaruvidagi adolatsizlik, volyuntarizm, totalitarizm kabi salbiy qusurlar jamiyat huquqiy ongining buzilishiga (deformatsiyasiga) sabab bo'ladi. Huquqiy ongning deformatsiyasi jamiyat hayotining mo'tadil rivojlanish yoki deppinish holatlari darajasiga qarab «engil» yoki aksincha, «og'ir va xavfli» shakllarda namoyon bo'lishi mumkin. Shu jihatdan olganda, huquqiy ong buzilishini bir necha shakllarda izohlash mumkin.

O'z o'rnida huquqning rivojlanish jarayonida huquqiy ong darajasi o'z idealidan sezilarli darajada ortda qolganligi huquqiy ongning deformatsiyasi, deb atalishini qayd etish joiz. huquqiy ongning buzilish (deformatsiyalanish) sabablari va uning namoyon bo'lish darajasiga ko'ra huquqiy nigilizm, huquqiy negativizm, huquqiy infantilizm va huquqiy idealizm kabi shakllarini ko'rsatib o'tish mumkin.

Aholining muayyan qismi qonunchilik yuzasidan yuzaki tushunchalarga ega, ya'ni ba'zilarining tasavvuricha, yaxshi qonun qabul qilinsa kifoya va shu qonun bilan tartibga solinadigan sohada go'yo hamma masalalar darhol tartibli bo'lib qoladi. Lekin amaliyotda qonunlarni ijro etish bilan bog'liq masalalar ancha murakkab holda tatbiq etiladi. Qonun ijtimoiy munosabatlarning barcha qirralarini qamrab ololmaydi. Idoraviy normativ hujjatlar qabul qilinib, ular qator hollarda qonunni «bir oz tuzatib», uning ta'sirini susaytiradi. Hatto Konstitutsiyaga zid qonun qabul qilingan taqdirda ham uning amal qilishi Konstitutsiyaviy sud tomonidan to'xtatib qo'yiladi. Shunga qaramasdan, qonun chiqaruvchi organ tomonidan shoshma-shosharlik bilan, ijtimoiy munosabatlar ehtiyojini inobatga olmasdan, yetarlicha ilmiy asoslarsiz qabul qilinadigan nuqsonli qonunlar esa muayyan vaqt mavjud amal qilishi mumkin. Bu ayniqsa, avtoritar o'tmishdan chiqqan va jahon huquqiy maydoniga tezroq kirib borish, shu jumladan, hamisha ham maqbul bo'lavermaydigan, tegishli mamlakatning siyosiy-huquqiy voqeliklariga mos kelavermaydigan chet el huquq modellarini o'zlashtirgan holda kirib borish istagida bo'lgan mamlakatlarga taalluqlidir. Ushbu muhitda qonun chiqaruvchi organ ko'pincha ilgari amalda bo'lgan normalarni yangi qonunlarga va turmush voqeliklariga moslashtirishga intilib, har doim ham ijobiy huquqiy mexanizmlarni yarata olmaydi. Natijada, qonun hujjatlari majmuida ziddiyatlar va nomuvofiqliklar, huquq normalari o'rtasida kolliziyalar hamda huquqni qo'llovchi organlar ishida muammolar vujudga keladi, omma ongida qonun chiqaruvchi

⁵ Obshaya teoriya gosudarstva i prava. Akademicheskii kurs. / Pod red. prof. M.M.Marchenko. T.2. – M., 1998. – S. 378.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2024"

idoraning niyati haqida aniq-ravshan tushuncha paydo bo'lmaydi. Shu sababli, fuqarolar qonunlarni ko'pincha aniq bajarmaydilar.